

miyetle içtimaî hâdiselerin temelinde ruhî hâdiseleri görmeyi kabul ederler. Bunun böyle olması da objektif içtimaî hâdiselerin kabulüne mânî değildir: çünkü içtimaî olgunun vaziyeti (situation) dayandığı iç güdüler, nihayet onu kuşatan maddî ve mânevî zaruret bu hâdiselere objektif bir karakter verir. Fakat bu noktada Leclercq'in sosyolojisi hayli müphem görünüyor. «İçtimaî» yi «ruhî» den ayıran nedir? Bu maddî ve mânevî zaruret fizik ve ruhî-âlemlere ait ise içtimaîyi nasıl doğurur? «Vaziyet» eğer ilk olgunun şartları mânasına alınır, bunlar ya yine ruhî, yahut biyolojik ve fizik olacaktır. Hasılı burada objektif içtimaî olgunun vasıfları anlaşılıyor.

Müellif son fasılları sosyoloji zihniyeti ve metodlarına ayırmıştır. Bu sahada yeni bir şey söylemeye pek de imkân olmadığı için başka manüellerde olduğu gibi muhtelif mekteplere ait metodların bir araya getirildiğini görüyoruz. Ancak onun vazih durumu Durkheim sosyolojisinin tarihî metoduna mukabil actuel metodu ve tecrübî vitireleri tercih etmesidir.

EMİLE CALLOT, *LA SOCIÉTÉ ET SON ENVIRONNEMENT*, Libr. Marcel Rivière Cie, Paris, 1952, pp. 578. —

E. Callot'nun fransızca bu ilk sosyoloji kitabından önce almanca bazı eserleri çıkmış bulunuyor (1949, 1950). Müşahedeci ve araştırmacı olmaktan ziyade sistemci ve spekülâtif bir zekâyâ sahip olan Callot asrımızdaki sosyoloji cereyanlarına nüfuz ederek aralarında oldukça etraflı bir sentez yapmaya çalışmaktadır. Bu mufassal kitabın büyük bir kısmı doktrinlerin münakaşası ve mefhumların tahlili ile geçiyor. Bununla beraber burada çok alışmış olduğumuz compileur sosyoloğların hâyide tekrarlariyle karşılaşmıyoruz. Müellif bildiğimiz fikirlere yeni bir görüşle nüfuz etmekte ve sağlam bir muhakeme yürütmektedir. Fakat daha başlarken her türlü doktrin taassubundan kaçınan Callot, sonunda ister istemez bir nevi eklektizm'e ulaşıyor. Ona göre bugünün sosyolojileri arasında Alman mektebi sırf spekülâtif ve felsefî karakteriyle, Fransız mektebi ise müşahedelerle istidlâli birleştiren terkipci vasfiyle göze çarpmaktadır. Buna mukabil Amerikan sosyolojisi sistem inşasından ve felsefî spekülasyondan uzak bir zeminde, sırf tecrübî bir sahada çalışıyor. Bugün artık ufuk daha çok bu istikamette genişlemektedir. Bununla beraber Callot mizac itibariyle Amerikan sosyoloğlarına bir türlü yaklaşmıyor; ve eserine daha başlarken «İçtimaî dünya»nın fenomenolojik bir tahlilini yapıyor.

«İçtimaî dünya» nedir? Buna verilecek cevapta filozoflarla sosyoloğların vazifeleri birbirine karışmaktadır. Callot, bunun için önce inzivadan iştirake (association) doğru geçişin şekillerini ve karakterlerini tetkik ediyor.

a) İlk manzarasıyla iştirak (association) vaziyeti ve fonksiyonu ile, parçaların rollerini tayin etmek üzere bütünün bünyesini meydana getiren bir organizasyondur. Buradan, her iştirak veya birleşmede *vaziyet* (situation) ve fonksiyon (fonction) mefhumları birinci derecede rol oynar. Callot bu tariften bazı neticeler çıkarıyor:

1— Bütünün parçaları ayrı ve farklıdır. Her birinin ötekinden ayrı bir vaziyeti ve bir fonksiyonu vardır.

2— Bütünü terkip eden ferdler statik münasebete göre (yani vaziyetinde) bir coordination teşkil eder. Dinamik münasebetine göre (yani fonksiyonunda) bir iş birliği (collaboration) vücade getirir.

3— Buradan, karşılıklı olarak bütünün bünyesi ve fonksiyonu doğar ki, bazı sosyoloğlar birincisi, bazıları ikincisi üzerinde durmaktadırlar. (Klâsik sosyolojide bunlara içtimaî morfoloji ve fizyoloji deniyor.)

b) Cemiyette parçaları bütüne bağlayan, yani tamamlayıcı kuvvet *tesanüd*-dür. O *tesanüd* deyince tecrübeden çıkarılmış bir şey anlıyor ve Lalande'in lûgatindeki «solidarité» tarifini tenkid ediyor. *Tesanüd* birleşme değil, birleştirici kuvvettir. *Tesanüdün* iki manzarası veya iki vasfı *istîkrar* ve *süreklîlik*tir, ki bunlar Comte'un sosyolojisinde *nizam* ve *terakki* adlarını alıyorlardı.

c) Zümre enerjisinin gittikçe yükselen dereceleri, yani muhtelif organizasyon safhaları bu esaslara dayanarak meydana çıkarılabilir.

1. Durkheim'in tâbiriyle mekanik *tesanüd* derecesidir ki, hakikatte bu tâbir yerinde değildir. Çünkü *birleşme* (association), kendi unsurlarının mekanik değil ferdî karakteriyle agrégat'dan ayrılır. Burada ferdlerin aynı tabiata iştiraki üzerine kurulmuş bir cemaat *tesanüdü* bahis mevzuudur. Espinas buna «benzer parçaların birbirini çekmesi» diyordu. Callot'ya göre bu çekme (attraction) vasfı çok mühimdir. Durkheim «mekanik *tesanüd*» nazariyesinde bunu izah etmemişse de zimnen aynı şeyi kastediyordu. Bu derecede, iptidaî bir birleşme karşısındayız.

2. İkinci derece Durkheim'in «organik *tesanüd*» üne karşılıktır ki, Callot bu tâbir; de yerinde bulunarak onun yerine Dupréel gibi «tamamlayıcılık» (complémentarité) tâbirini kullanıyor: Ferdler birbirlerinin aynı oldukları için değil, farklı oldukları için birbirlerine bağlanırlar. Dupréel'in buna benzer görüşünü sosyoloji dergisinin evvelki bir nüshasında tahlil etmiştik (Dupréel La sociologie générale, S. D. IV ve V 1949). Bu *tesanüdün* bir benzerini de Spencer'de bulabiliriz.

3. Üçüncü derece mertebeli (hiérarchique) *tesanüdüdür* ki, Espinas buna «fonksiyonların délégation'u» diyordu. Bu da *tâbiyyet*'i (subordination) gerektirir: mertebeler, tabakalar, éatlar, sınıflar buradan doğar. Değerler mertebelenir. Burada *tesanüd* benzeyiş veya nev'î ayrılık üzerine değil, mümtaz küçük bir kısmın ayrılması ve seçilmesi üzerine dayanır, ve cemiyet içinde tâbi olanlarla tâbi olanlar ayrılır.

Callot'ya göre birleşme derecelerine ait yapılan bu tahlilden içtimaî hâdiselerde hâkim üç esas doğar:

A. Birleştirici (associative) tamamlanma kanunu: bir bütünün parçalarını birleştiren *tesanüd* kuvveti parçaların ferdiyet derecesiyle mütenasiptir. Bu suretle kanun her üç münasebeti de ihtiva etmektedir.

B. Cemaat tesanüdünün üstünlüğü kanunu: cemaat, diğer iki şekle zıd olmakla beraber onlarla çatışma halinde değildir. Çünkü onları nüve halinde ihtiva etmekle kalmaz, aynı zamanda hepsine dayanak vazifesini görür.

C. Birleştirici süreklilik knunu: tesanüd dereceleri fonksiyonlar için olduğu gibi hünyeler için de, yani muhtelif tekâmül safhaları ve birbirini tamamlayan muhtelif unsurlar için de muteberdir. Birinci halde tesanüd birbirini takip eden merhalelerin münasebetinin sebebidir; ve onların sürekliliğinin hikmetini vücutta getirir. «İçtimâî dünya»nın kâinat içindeki relationnel mevkiine dair bu felsefî tahlilî cemiyeti anlamaya bizi götürür.

Callot ikinci kısımda cemiyeti hazırlayan biyolojik âmilleri tetkik ediyor, ve buna «biocenose'den cemiyete» diyor. Burada E. Perrier ve Espinas'ın eski araştırmalarını tamamlamaya çalışıyor.

Eser asıl mevzuuna bundan sonra giriyor. «Cemiyetin mahiyeti» başlığını taşıyan bu kısımda Callot fenomenolojik tahlile dayanmaktadır. Ona göre hayatî ve ruhî iki tez vardır. Fakat bunlardan her birinin bir irca'cı bir de mahiyet araştıran iki manzarasıyla karşılaşırız. Hayatî tezin irca'cı manzarası «fizyolojik tez» dir ki kabul edilemez. Buna mukabil içtimâî hayatı maddeye irca'a çalışmayan *organiciste* tez makbuldür. Nitekim ruhî tezin de irca'cı manzarası olan psikolojik nazariye reddedildiği halde, asıl ruhî nazariye kabul edilmelidir. Görülüyor ki Callot tasniflerinde fazla şemacıdır ve hâdiseleri tasniflere sokmak için zorlamaktadır.

Bundan sonra müellif cemiyeti temellendirmeye çalışan biyolojik atomizm te-lâkkilerine geçiyor: 1) Cemiyet gıda rejimine irca' edilebilir mi? Bu soruya şöyle cevap veriyor: rejim sarahaten agrégat'yı tayin etmez, fakat hususî şartlar yaratarak ona tesir eder. Bu münasebetle Tönnies'in Marx'a verdiği cevabı zikrediyor. 2) Cinsî münasebetlerin cemiyette rolü var mıdır? Ailenin kurucu şartı olmak ve kompleksleri meydana getirmek dolayısıyla çoğalma iç güdüsü cemiyette şart rolü oynar. 3) Tabiatla münasebet cemiyeti meydana getirir mi? İnsanın top-rakla, iklimle, yollarla münasebetini mübaleğalandıranlar vardır. Bu âmil cemiyeti meydana getirmez, fakat değişmelerinde şart vazifesini görür. Callot'ya göre atomist nazariyeler kifayetsizse de, *organiciste* nazariye cemiyetin temellerini aramaya daha elverişlidir. Bu bakımdan Lilienfeld, Worms, de Greef gibi sosyoloğ-ların haklı tarafları vardır. Fakat daha mühim esasları içtimâî psychisme'de ara-malıdır. Burada da geçen asır sonunun psikolojik nazriyelerinin tenkidini yapan (hattâ bunlar arasında zamanımızda Essertier, Bergson gibi yeni mütefekkirler de vardır) Callot «içtimâî ruhiyet» i psikolojik tezdin tamamen ayırıyor. Bütün bu tahliller sonunda müellif «içtimâî tabiat» ın âmillerine dair mufassal bir cet-vel veriyor. Eserin son fasılları cemiyetin üç mesnedine ayrılmıştır: bunlar top-rak, insan nev'i (ırk) ve insan ruhudur. Bu suretle Callot içtimâî hayatı kuşatan bütün muhitleri tetkik etmek üzere eklektik sisteminin son hadlerine varmak-tadır.